

Бранислав С. Ђурђев*

СВЕТСКА ИСКУСТВА У ПОПИСУ СТАНОВНИШТВА¹

Извод: У раду се разматрају светска искуства у попису становништва, тј. базична географија савремених пописа становништва. При томе, користе се документи Уједињених нација који сумирају ова искуства. Истакнуте су препоруке Уједињених нација, стање са пописима између 1990. и 2000. Наведени су примери модерних пописа. Истакнуте су основне особине пописа: појединачно пописивање, потпуни обухват у оквиру одређене територије, истовременост и дефинисана периодичност. Наведена су основна обележја која пописом треба прикупити.

Кључне речи: Попис становништва, Босна и Херцеговина, Уједињене нације

Abstract: The paper is an overview of different world's experiences in conducting population and housing censuses, that is this is a basic geography of contemporary population censuses. Relating documents of the United Nations are used. Recommendations of United Nations are highlighted and situation with censuses round 1990 and 2000 are evaluated. Essential features of censuses are emphasized: individual enumeration, universality within a defined territory, simultaneity, and defined periodicity. List of recommended topics is also included.

Key words: Population census, Bosnia and Herzegovina, United Nations

Према дефиницији Уједињених нација попис становништва је свеукупни процес прикупљања, обједињавања, оцењивања, анализирања и публиковања или на други начин ширења демографских, економских и друштвених података који се, у одређеном времену, односе на све особе у земљи или у ограниченом делу земље.

Становништво је основа производње и расподеле материјалних добара. У циљу планирања и примене мера привредног и друштвеног развоја, административних активности или научног истраживања, неопходно је поседовати

* Др Бранислав С. Ђурђев, редовни професор Природно-математичког факултета Универзитета у Новом Саду, Трг Доситеја Обрадовића 3, 21000 Нови Сад.

¹ Рад је саопштен као уводни реферат округлог стола на тему "Попис становништва у Босни и Херцеговини", који је у организацији Републичког савјета за демографску политику владе Републике Српске одржан 12. 11. 2004. у Бањој Луци.

поуздане и детаљне податке о величини, распореду и саставу становништва. Попис становништва је основни извор ових података, обухватајући не само стално настањено становништво, него и остале категорије становништва. Подаци пописа становништва могу се представљати и анализирати на нивоу појединаца, брачних парова, породица и домаћинства и то на различитим територијалним нивоима, почев од земље у целини до појединачних локалитета или градских квартава.

Препоруке

На 44 пленарном састанку, одржаном 19. јула 1995. године, Економски и социјални савет Уједињених нација донео је резолуцију 1995/7 којом се препоручује одржавање пописа у земљама чланицама.

Резолуција је донета због пет разлога:

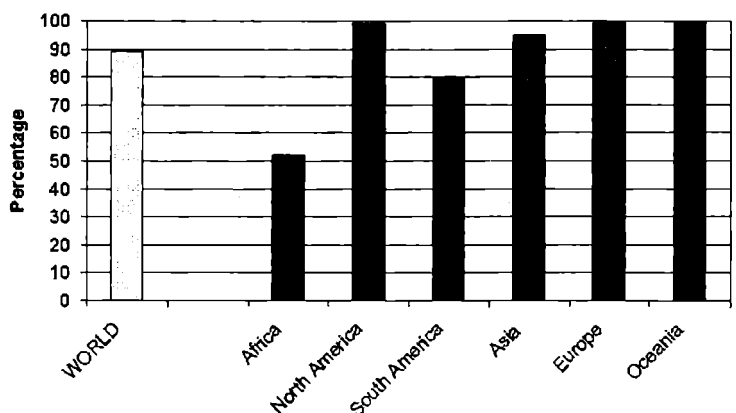
1. Због континуитета са сличном резолуцијом 1985/8 којом су подстицани пописи у периоду 1985-1994, као и са ранијим резолуцијама које су се односиле на декадне пописе;
2. Због успешних активности земаља чланица и агенција Уједињених нација у спровођењу Програма пописа у 1990-тим;
3. Због увиђања важности пописа око 2000-те године за обезбеђивање података активностима које следе после Међународне конференције о становништву и развоју (Каиро, 1994), Светског самита о друштвеном развоју (Копенхаген, 1995), Четврте светске конференције о женама (Пекинг 1995), Конференције Уједињених нација о људским насељима (Истамбул, 1996) и других регионалних и националних скупова,
4. Због наглашавања да су пописи становништва и станова, за земљу у целини и за сваки њен административни део, један од примарних извора података потребних за успешно планирање и праћење стања становништва, социо-економских и еколошких трендова, политичких мера и програма који имају за циљ побошање животног стандарда;
5. Због тога што пописи становништва и станова обезбеђују драгоцене податке и показатеље за оцену ситуације и праћење промена специфичних контингената становништва, као што су жене, деца, млади, стари, онемоћали, инвалиди, бескућници и мигранти.

Дословно, резолуцијом 1995/7 се:

1. Подстичу земље чланице да одрже пописе становништва и станова у периоду 1995-2004, узимајући у обзир међународне и регионалне препоруке које се односе на пописе становништва и станова и посвећујући нарочиту пажњу благовременом планирању и ширењу пописних података свим корисницима;
2. Позивају земље чланице да снабдеју резултатима пописа Уједињене нације и друге интервладине организације да би помогле у студијама и програмима који се односе на становништво, околину и социо-економски развој;
3. Захтева од генералног секретара да настави са развојем Програма пописа становништва и станова у 2000. и да изврши неопходне припреме у циљу помоћи земљама у примени Програма.

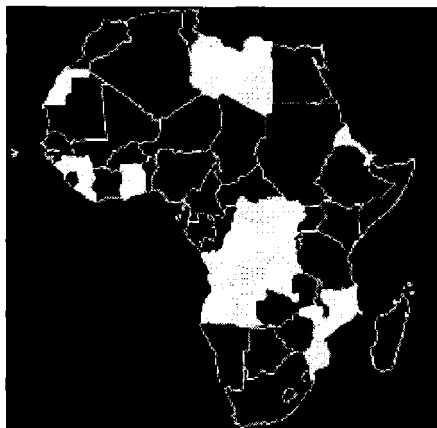
Проблем је што је удео становништва обухваћеног овим пописима опао са 92% на 89%. Док је у Океанији пописима око 2000. године обухваћено сво становништво, а приближна је ситуација и у Европи и Северној Америци, у Африци је пописима обухваћено тек нешто преко половине становништва (графикон 1).

Графикон 1. Обухваћено пописом становништво у пописима око 2000.

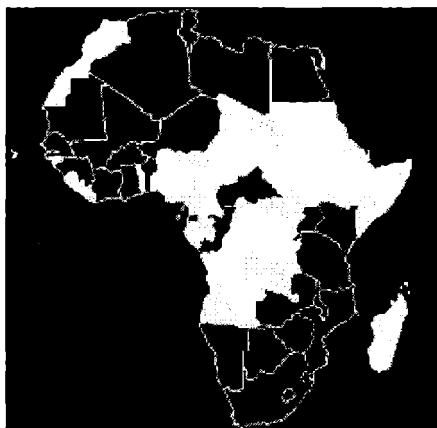

Неодржавање пописа нарочито је видљиво у подсахарској Африци (карта 2).

Карта 2. Пописи у Африци око 1990. и око 2000. године

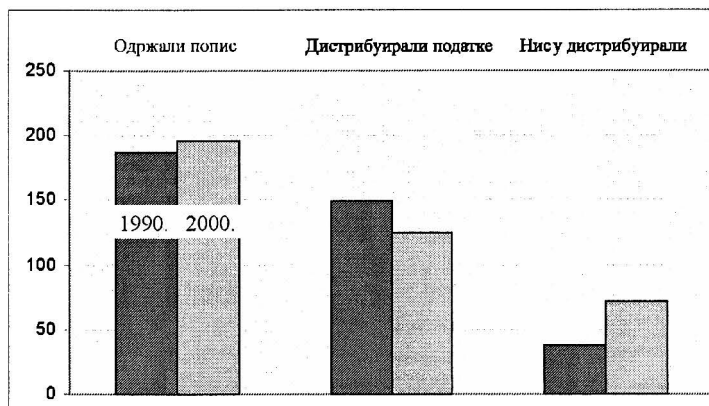
Око 1990.

Око 2000.

Такође, присутно је и смањивање броја земаља које не снабдевају пописним подацима Уједињене нације и друге међународне организације (графикон 2).

Графикон 2. Дистрибуција резултата пописа Уједињеним нацијама и другим међународним организацијама

У примени Програма пописа око 2000. године Уједињене нације нуде своје принципе и препоруке, приручнике и техничке извештаје, колекције пописних подата кроз “Демографски годишњак”, техничку сарадњу нарочито са земљама које су у кризи, састанке тимова стручњака, радионице, тренинге и материјал за тренинге.

У плановима за будуће пописе Уједињене нације припремају резолуцију Програма пописа за 2010. и предлог за активно учешће земаља чланица.

Предлог за активно учешће земаља чланица обухвата следеће:

- Издавање приоритета – препознавање будућих проблема,
- Подизање важности пописа кроз јачање поверења и укључивање широких слојева људи и заинтересованих група,
- Примена алтернативних приступа у попису,
- Електронска размена података,
- Заједнички рад и размена експертиза, извора и искустава,
- Подршка активном укључивању Статистичке дивизије Уједињених нација,
- Решавање проблема земаља у кризи.

Резолуција програма 2010. значи:

- Дефинисање приоритета резолуције,
- Изгледну допуну принципа и препорука,
- Израду приручника у упутства о најважнијим питањима,
- Заједнички рад кроз експертске групе,
- Техничку сарадњу,
- Усавршавање механизма извештавања коришћењем електронске базе “Демографског годишњака” Уједињених нација.

Примери модерних пописа

Аустралијски статистички биро одржава попис се сваких пет година. Последњи је одржан 7. августа 2001.

У Великој Британији пописи се одржавају сваких десет година још од 1801 (изузев 1941) и последњи је одржан 2001. Пописе спроводи влада која их користи за политичке и планерске сврхе и продаје заинтересованим странкама. Пописи су веома прецизни са великим процентом обухвата становништва, јер је казна хиљаду фунти за оне који одбију да попуне пописницу.

Италијанске пописе спроводи ИСТАТ сваких десет година. Последња четири одржана су 1971, 1981, 1991. и 2001.

Статистика Канаде обавља петогодишње пописе од 1956, последњи је одржан 2001, а наредни се планира за 2006.

Због противљења јавног мњења, које је сматрало да многа питања нарушавају приватност, уставни суд Немачке зауставио је пописе 1980. и 1983. Последњи попис одржан је 1987. и од тада Немачка врши пописе на узорку становништва. Последњи такав попис одржан је 30. септембра 1995.

Устав Сједињених Држава обавезује на одржавање пописа сваких десет година (конгрес може одлучити и о одржавању чешћих пописа) и на основу резултата пописа одређује се свакој држави број места у представничком дому. Такође, пописни резултати служе и за расподелу федералних фондова за социјалне и економске програме. Пописни биро основан је још 1902. као стална владина агенција. Пописнице се шаљу поштом а пописивачи долазе на врата онима који пописнице не врате. Упркос великим напорима Пописни биро никада није успео да попише све особе. Коришћење других статистичких метода одбацио је врховни суд чије је становиште да се само пописивање појединаца може користити за расподелу конгресних места. Међутим, становници градова и мањине жале се да су цифре о њима подцењене. У неколико случајева Пописни биро приступао је поновном пребројавању оспораваног круга о трошку локалне власти. Држава Јута оспаравала је резултате пописа 2000. године, јер је изгубила једно место у представничком дому у корист Северне Каролине. Да је Пописни биро могао да изброји све грађане Јуте који живе у иностранству, укључујући многобројне мормонске мисионаре, дружава Јута задржала би то место. Да би побољшао квалитет података и умањио значај индивидуе Пописни биро користи неколико алтернативних метода независно од пописа да би прикупио економске, демографске и социјалне информације. Поред федералног пописа могући су и локални. Држава Масачусетс одржава државне пописе сваке пете године, а општински пописи одржавају се овде сваке године.

Основне особине

Појединачно пописивање. Термин "попис" значи да је свака особа пописана засебно. Само на тај начин могуће је укрштати податке о разним обележјима. Појединачно пописивање не искључује коришћење узорка за добијање специфичних података, под условом да је узорак примерен величини ареала и детаљима које су потребни за укрштање.

Потпуни обухват у оквиру одређене територије. Попис треба да обухвати прецизно дефинисану територију (на пример, читаву земљу или њен јасно одређен део). У попис становништва треба да буде укључена свака особа која је присутна или ту борави, зависно од пописних услова.

Истовременост. Свака особа треба да буде пописана што ближе раније одређеном “критичном моменту” пописа и прикупљени подаци треба да се односе на јасно дефинисани временски период. Тај временски период не мора бити истоветан за све прикупљене податке. За већину података то ће бити “критични моменат” пописа, али у неким случајевима, то може бити и период пре пописа.

Дефинисана периодичност. Пописи треба да се обављају у истим интервалима, како би упоредиви подаци били могући у фиксираним временски периодима. Серија пописа омогућује да се оцени прошлост, опише садашњост и процени будућност. Препоручује се да се национални пописи врше у временском распону од највише сваких 10 година. Неке земље могу сматрати неопходним чешће пописе, због велике брзине промена свога становништва.

Пописни подаци једне земље вреднији су ако се могу поредити са пописним подацима других земаља, тј. ако су пописи одржани у приближно исто време. Стога, земље могу настојати да обављају пописе у години која се завршава нулом или што ближе тој години. Наравно, јасно је да правни, административни, финансијски и други разлози могу онемогућити одређеној земљи да се придржава међнародног стандарда у одређивању времена свога пописа. У одређивању датума пописа ове факторе треба сматрати важнијим од жеље за међународном истовременошћу.

Препоручена основна обележја

У “Принципима и препорукама за пописе становништва и домаћинства” (United Nations, 1997) препоручено је глобално прикупљање података о следећим обележјима.

1. Географске и интерне миграционе карактеристике
 - Место сталног боравка
 - Место боравка у време пописа
 - Место рођења
 - Трајање боравка
 - Место претходног боравка
 - Место боравка у одређеном времену у прошлости
2. Особине домаћинства и породице
 - Однос према старешини домаћинства или неком одређеном члану домаћинства
3. Демографске и друштвене карактеристике
 - Пол
 - Старост
 - Брачни статус

- Држављанство
- Религија
- Језик
- Национална и/или етничка група

4. Плодност и смртност

- Број рођене деце
- Број живе деце
- Датум рођења последњег живорођеног детета
- Умрли у последњих 12 месеци
- Мајчинска или очинска сирочад
- Старост, датум или трајање првог брака
- Старост мајке у време првог живорођеног детета

5. Образовне карактеристике

- Писменост
- Дужина школовања
- Највиша завршена школа
- Струка образовања и квалификације

6. Економске карактеристике

- Активност
- Дужина активног периода
- Занимање
- Индустрија
- Положај у занимању
- Приход
- Институционални сектор запослења
- Место рада

7. Међународне миграционе карактеристике

- Земља рођења
- Држављанство
- Година или период доласка

8. Карактеристике хендикепираних

- Врста хендикепираности
- Погоршање и хендикеп
- Узроци хендикепа

Будућност

У неким развијеним земљама могуће је и међулописно праћење миграција, на основу **регистра промене места становања**, који настаје табелирањем података о лицима која су сама себе декларисала као мигранте. Даљи корак је формирање **миграционе картотеке**, којом се омогућује праћење миграционе историје појединаца, група или подручја.

Најкомплекснији показатељи добијају се, ипак, формирањем јединственог **регистра становништва** када се, укрштањем виталних и миграционих догађаја, омогућује статистичко праћење све четири компоненте демографског развоја становништва. Уједињене нације дефинишу регистар становништва као систем сталног праћења и повезивања одабраних података који се односе на сваког сталног становника једне земље. Регистри становништва често се мешају са цивилном регистрацијом, јер и она бележи рађања, умирања, женидбе и разводе. Ови догађаји јесу важни за успостављање и осавременавање регистра становништва, али регистри се одликују и следећим:

- сви догађаји које бележи цивилна регистрација везују се за једну особу,
- укључене су све промене адресе те постоје и подаци о миграционој статистици,
- регистри у сваком моменту омогућују добијање података о величини и структури популације.

Регистри становништва имају две улоге: административну и статистичку. Администрација регистре користи за идентификацију особа, за прављење спискова ђака који подлежу обавезном школовању, за прављење изборних спискова, за прављење спискова војних обвезника, за припрему пореских листа, за идентификацију персоналног статуса у односу на социјалну сигурност, те у време криза могу послужити и за рационално снабдевање храном, на пример. У вези са овом улогом регистра све озбиљнији проблем постаје заштита приватности, те се мора обезбедити да регистри служе само оној сврси коју грађани одобравају. За научна истраживања важнија је статистичка улога јер статистичка грађа из регистра омогућује благовремену идентификацију демографских проблема, ажурне пројекције и прецизније одређивање узорака за даља анкетна истраживања (Верхооф, Каа, 1987).

Почеци регистра становништва у Холандији датирају још од 1850. године, те се неодржавање пописа 1981. године (отпор дела популације извирало је из страха да ће попис нарушити њихово право на приватност) није одразило на доступност савремених података о становништву, иако, због политичких разлога, још увек не постоји јединствени регистар, већ само регистри по општинама. Локални регистри становништва постоје у Данској још од 1924. године, а 1968. успостављен је аутоматизовани јединствени регистар становништва, који сада служи и као подлога за попис становништва. Нормативне могућности за развој регистра становништва у некој земљи постоје ако постоје редовни пописи и обавеза пријаве/одјаве места боравка, а и сва лица морају имати лични број (Ђурђевић, 2001).

Закључак

Декларативно, светска искуства у пописима становништва, сумирана у документима Уједињених нација, несумњиво препоручују Босни и Херцеговини да у најскорије време попише своје становништво. Штавише, посебна резолуција Уједињених нација подстиче земље чланице да обаве пописе око 2000. године придржавајући се основних препорука. Полазећи од ових докумената чудно је да се светска организација уздржава да подстакне одржавање пописа у неким земљама. Босна и Херцеговина је једина у Европи у којој после 2000. године није одржан попис становништва.

Ако је попис становништва и станова, како документи Уједињених нација наглашавају, један од најважнијих извора података за успешно планирање развоја онда је попису потребно приступити што је пре могуће.

Боље би било да су се и у одређивању датума следиле препоруке УН и да је попис одржан још 2000. године, али и светска организација признаје да због разних околности датуми могу бити и другачији..

Попис треба да искористи све видове понуђене помоћи Организације уједињених нација и да следи њене препоруке како би подаци били упоредиви.

Литература и извори

Ђурђевић С. Бранислав, 2001. Основне технике у демографији. Змај, Друштво демографа Југославије, Нови Сад, Београд.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division (1997). Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses, Revision 1. New York.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division (2001). Handbook on Population and Housing Censuses. New York.

Verhoef Rolf, Dirk J. van de Kaa, 1987. Population Registers and Population Statistics. Population Index, Volume 53, Number 4, pp. 633-642.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Census>

<http://www.un.org/depts/unsd>

<http://www.un.org/documents/ecosoc/res/1995/eres1995-7.htm>

Summary: The paper is an attempt to summarize world's experience with population censuses. In that enterprise documents of United Nations are used. The two main sources are used: Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses, Revision 1 and Handbook on Population and Housing Censuses. It is repeated that United Nations urges member states to carry out population and housing censuses during 1995-2004, taking into account international and regional recommendations relating to population and housing censuses. Regarding this clear statement it is strange that United Nations are hesitate to urge Bosnia and Herzegovina to carry out its own population census. Data from Europe show that after the year 2000 only Bosnia and Herzegovina did not conduct census. The paper is finished with the conclusion that population and housing census in Bosnia and Herzegovina should be carried out as soon as possible because it is a main prerequisite for development planning.